

Олександр Межов (Oleksandr Mezhov)

Луцьк, Волинський національний університет імені Лесі Українки

Наталія Костусяк (Nataliia Kostusiak)

Луцьк, Волинський національний університет імені Лесі Українки

Марина Навальна (Maryna Navalna)

Київ, Національний університет біоресурсів і природокористування України

СИНОНІМІЯ КАУЗАТИВНИХ СПОЛУЧНИКІВ ТА ПРИЙМЕННИКІВ В УКРАЇНСЬКИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ МЕДІАТЕКСТАХ ВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Synonymy of Causative Conjunctions and Prepositions in Ukrainian Informational Media Texts of Wartime Period

ABSTRACT: The article presents a comprehensive analysis of the synonymy of conjunctions and prepositions as actualizers of causative semantic and syntactic relations and the pragmalinguistic potential of the corresponding syntactic constructions in information media genres. The complex subordinate clauses of the cause are singled out from the media texts and the semantic shades of causative synonymous conjunctions are revealed. The simple sentences with prepositional causative syntaxes are distinguished, their semantic and morphological variants are outlined. The correlative pairs of conjunctions and prepositions as the main grammatical markers of the category of cause are identified. The derivational relations of complex subordinate constructions and semantically complicated simple sentences in the field of causation are characterized. As the analyzed factual material shows, journalists of information media genres actively use the expressive possibilities of syntactic synonymy of causative conjunctions and prepositional structures in order to diversify their expressions, avoid the same type of syntactic structures and monotony of speech, and make it expressive. In constructing utterances, the speaker (author) chooses the most appropriate syntactic units (among synonymous or identical ones) for effective communication with the recipient in accordance with the illocutionary intention and the expected perlocutionary effect.

KEYWORDS: synonymy, causativity, conjunction, preposition, sentence

Вступ

У засобах масової інформації періоду російсько-української війни простежуємо активне використання каузативних конструкцій, що зумовлено потребою автора (журналіста) відповідно до очікувань читача розкрити причиново-наслідкові зв'язки між висвітлюваними подіями, логічно обґрунтувати їх взаємозалежність, пояснити, яка з них стала джерелом, мотивацією, стимулом, поштовхом для іншої, дати оцінку повідомлюваному, аргументувати власну думку. Як зауважує Інна Завальнюк,

журналіст, описуючи реальні події, факти, життєві обставини тощо, не лише створює причиновий зв'язок між суб'єктами, а й нерідко сам чи за допомогою співрозмовника (в інтерв'ю) оцінює описувані явища, щоправда, суб'єктивно, надаючи складнопідрядному реченню оцінної модальності¹.

У нинішніх реаліях для реципієнта недостатньо лише сприймати різнобічні інформаційні повідомлення, готові факти, а й важливо (з опертям на власні знання, життєвий досвід) критично й об'єктивно осмислювати, аналізувати, оцінювати описані позамовні ситуації, усвідомлювати їх зумовленість, пов'язувати у свідомості декілька простих фактів як одне складне ціле, зрештою, розуміти, що кожен наслідок має свою причину. «Кваліфікація будь-якої події як наслідку можлива лише за умови існування іншої події, яка її спричинила, що знаходить відображення в існуванні опозиції причина – наслідок», – слушно зауважує Наталія Криńska². Універсальні (загальнолюдські, міжкультурні) логіко-семантичні категорії причини й наслідку, причиново-наслідкові відношення закріплені у свідомості носія конкретної мови посередництвом національно маркованих лексико-граматичних засобів, найвиразнішими з яких є каузативні сполучники та їхні функційні еквіваленти – прийменникові конструкції. Завдяки їм адресат мовлення (реципієнт) ідентифікує не лише причинову семантику загалом, а й конкретні її значеннєві відтінки. Завдання автора як адресанта – дібрати ті мовні засоби у своєму повідомленні, які б найточніше, найяскравіше їх віддзеркалювали, сприяючи безперешкодному адекватному розумінню причиново-наслідкових зв'язків описуваних подій, ситуацій, явищ, фактів, реалій об'єктивної дійсності тощо.

¹ І. Завальнюк, *Нові семантико-стилістичні вияви складнопідрядних речень в українських газетних текстах початку XXI ст.*, «Мовознавство» 2009, № 6, с. 47.

² Н. Криńska, *Семантико-синтаксична категорія наслідку в складному реченні у книжних стилях сучасної української мови: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01*, Харків 2001, с. 3.

Рівень опрацювання проблеми, обґрунтування її актуальності

В українському мовознавстві чимало уваги приділено описові семантичних типів сполучників і прийменників, зокрема й тих, що перебувають у сфері каузативності, проте недостатньо висвітлено синонімії відношення між ними. Теоретичне підґрунтя проблеми співвідношення сполучників і прийменників української мови закладено у працях Івана Вихованця і Катерини Городенської³. Принагідно вона висвітлена в низці праць, присвячених описові різних граматичних одиниць і категорій: структурно-семантичних параметрів складно-підрядних речень причини (Іларіон Слинько, Ніна Гуйванюк, Раїса Христіанінова, Людмила Дубовик)⁴, нових семантико-стилістичних виявів складнопідрядних речень, розширенню кола сполучних засобів та його впливу на активізацію складнопідрядних причинових речень в мові української преси початку ХХІ ст. (Інна Завальнюк⁵), когнітивно-граматичного конструювання прийменникової каузативності / каузальності, теоретичних засад дослідження адвербіальних прийменникових конструкцій, особливості структури й семантики прийменників зі значенням причини (Віра Хоровець⁶), прийменників та сполучників як засобів вираження каузативності відповідно у простому і складному реченнях (Ігор Кучман⁷), функціонально-семантичної кореляції сполучників і сполучних комплексів (Оксана Ковтун⁸), функціонально-стильової транспозиції причинових

³ І. Вихованець, *Прийменникова система української мови*, Київ 1980, с. 228-231; І. Вихованець, К. Городенська, *Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови*, Київ 2004, с. 354-357; К. Городенська, *Сполучники української літературної мови*, Київ 2010, с. 115-120.

⁴ І. Слинько, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська, *Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання*, Київ 1994, с. 551-560; Н. Гуйванюк, *Слово – Речення – Текст. Вибрані праці*, Чернівці 2009, с. 309-323, 386-392; Р. Христіанінова, *Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові*, Київ 2012, с. 189-198; Л. Дубовик, *Логіко-граматичні аспекти категорії причини: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01*, Горлівка 2005, с. 48-115.

⁵ І. Завальнюк, *Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ століття: функціональний і прагмалінгвістичний аспекти*, Вінниця 2009, с. 307-314; І. Завальнюк, *Нові семантико-стилістичні вияви складнопідрядних речень в українських газетних текстах початку ХХІ ст.*, «Мовознавство» 2009, № 6, с. 43-47.

⁶ В. Хоровець, *Когнітивно-граматичне конструювання прийменникової каузативності / каузальності в англійській, новогрецькій та українській мовах: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17*, Київ 2018; В. Хоровець, *Теоретичні засади дослідження адвербіальних прийменникових конструкцій*, «Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Мовознавство» 2015, вип. 21 (2), т. 23, № 11, с. 144-149; В. Хоровець, *Особливості структури й семантики прийменників зі значенням причини в англійській і новогрецькій мовах*, «Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія» 2014, вип. 10, т. 2, с. 111-114.

⁷ І. Кучман, *Функціонально-семантична категорія каузативності в сучасній українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01*, Київ 2011.

⁸ О. Ковтун, *Функціонально-семантична кореляція сполучників і сполучних комплексів у сучасній українській літературній мові*, Вінниця 2014.

сполучників в українській мові початку XXI століття (Мирослава Косарева⁹), вертеральних типів каузальності у споріднених мовах та ізосемнічних причинових сполучників у різносистемних мовах (Наталія Леміш¹⁰), статусу й типології функційних аналогів сполучників (Людмила Шитик¹¹), семантико-синтаксичної категорії наслідку в складному реченні у книжних стилях сучасної української мови (Наталія Кринська¹²).

Актуальність пропонованої студії зумовлена потребою глибшого дослідження явища синтаксичної синонімії сполучників і прийменників каузативної семантики в сучасній українській мові на матеріалі інформаційних медіатекстів, де воно представлено в різноманітних виявах.

Мета й методи дослідження

Мета статті – здійснити комплексний аналіз синонімії сполучників і прийменників як актуалізаторів каузативних семантико-синтаксичних відношень та прагмалінгвістичного потенціалу відповідних синтаксичних конструкцій в інформаційних медіажанрах.

Реалізації поставленої мети сприяло розв’язання таких завдань:

- виокремити з інформаційних медіатекстів складнопідрядні речення причини та виявити семантичні відтінки каузативних синонімічних сполучників;
- виділити прості речення з прийменниковими каузативними синтаксемами, окресливши їхні семантичні й морфологічні варіанти;
- встановити корелятивні пари сполучників та прийменників як основних граматичних маркерів категорії причини;
- схарактеризувати дериваційні зв’язки складнопідрядних конструкцій та семантично ускладнених простих речень у межах семантико-синтаксичної сфери каузативності.

Досягнення поставленої мети вможливили такі лінгвістичні методи: описовий, структурний, компонентного й контекстуально-семантичного аналізу. Фактичним матеріалом для дослідження слугували текстові фрагменти, дібрані з українських ЗМІ, зокрема інформаційних медіажанрів (2023-2024 рр.). Проаналізовано близько 700 каузативних конструкцій різних типів.

⁹ М. Косарева, *Функціонально-стильова транспозиція причинових сполучників в українській мові початку XXI століття*, «Теоретична і дидактична філологія» 2007, вип. 2, с. 173-179.

¹⁰ Н. Леміш, *Вертеральні типи каузальності у споріднених мовах*, Житомир 2015; Н. Леміш, *Ізосемні причинові сполучники у різносистемних мовах (на матеріалі української, російської, англійської та іспанської мов): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15*, Донецьк 2009.

¹¹ Л. Шитик, *Функційні аналоги сполучників: статус, типологія*, «Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Філологічні науки» 2018, вип. 292, с. 54-66.

¹² Н. Кринська, *Семантико-синтаксична категорія наслідку в складному реченні у книжних стилях сучасної української мови: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01*, Харків 2001.

Синонімія сполучників і прийменників як наслідок синтаксичної транспозиції

За аналогією до лексичної синонімії, яка досліджена більшою мірою, граматичними синонімами можна вважати передовсім усі сполучники або прийменники зі спільною причиновою семою-домінантою, які відрізняються відтінками каузальної семантики. Це так звана внутрішня граматична синонімія, яку простежуємо в межах однієї частини мови (або у сфері сполучників, або в прийменниковій системі) без зміни синтаксичної структури речення. Міжчастиномовна граматична синонімія охоплює різні системи – сполучникову та прийменникову, тобто корелятивні пари сполучників і прийменників у межах спільних семантико-синтаксичних відношень. Вона є результатом синтаксичної транспозиції сполучників у прийменники або навпаки, що супроводжується зміною синтаксичної будови речення. Синонімію каузативних сполучників у складнопідрядному реченні і прийменників у простому ускладненому як дериватові складного виявляємо на тлі спільних причинових семантико-синтаксичних відношень (домінантної та відтінкових сем). У процесі синтаксичної деривації відбувається згортання підрядного речення причини у відпредикатний іменник, що супроводжується заміною сполучника прийменником причинової семантики. Утворена причинова адвербіальна синтаксема у прийменниково-відмінковій формі стає виразником каузативних відношень. За спостереженнями К. Городенської,

граматична взаємодія сполучників та прийменників виявляється і в протилежному за своїм напрямком дериваційному процесі – утворенні складених підрядних сполучників на основі деяких прийменників у межах тотожних або синонімічних семантико-синтаксичних відношень¹³.

За будь-якої дериваційної спрямованості (**сполучник – прийменник** чи **прийменник – сполучник**) похідна одиниця зберігає відтінки каузативної семантики. Система сполучників та прийменників, хоч не так швидко як лексична, але постійно поповнюється новотворами, зокрема й завдяки взаємодії цих одиниць. Одним із чинників такого динамізму, на думку І. Вихованця, є потреба мовців мати гнучкішу, точнішу, різноманітнішу систему засобів вираження змістових відношень між частинами складнопідрядного речення, у межах яких сполучники перетинаються з прийменниками у простому ускладненому реченні¹⁴. Завдяки синонімії сполучника із прийменником синтаксичними синонімами також стають базове складнопідрядне речення й похідне від нього просте ускладнене речення¹⁵.

¹³ К. Городенська, *Сполучники української літературної мови*, Київ 2010, с. 117.

¹⁴ І. Вихованець, *Прийменникова система української мови*, Київ 1980, с. 269.

¹⁵ К. Городенська, *Деривація синтаксичних одиниць*, Київ 1991, с. 16-49.

Проблеми синтаксичної транспозиції на тлі категорійної семантики питальності й спонукальності розглянуто також у попередніх студіях авторів¹⁶.

Синонімія сполучників та прийменників: корелятивні пари

Характерною властивістю причинових сполучників є та, що вони закріплені тільки за семантико-синтаксичною функцією причини й не переходять до сфери інших обставинних функцій (умови, допустовості, мети), тобто, за К. Городенською, «спеціалізуються на вираженні однойменного відношення»¹⁷. Сфера їх активного використання – складнопідрядні речення, функційне призначення яких «повідомляти про дію (ознаку) в головній частині й аргументувати, вмотивувати потребу, причину доцільності / недоцільності її реалізації, демонструвати результативний наслідок у підрядній частині»¹⁸. Найпоказовішими маркерами каузальності, її ядром у складнопідрядному реченні є синонімічні сполучники **бо, тому що, адже, позаяк, оскільки**, здатні виражати як безпосередню причину, так і невластиве-причинові значення, тобто додаткові семантичні відтінки, зумовлені контекстом. На міжчастиномовному рівні ці сполучники залежно від відтінкових значень у певному контексті корелюють, вступаючи в синонімічні відношення, з різними причиновими прийменниками: простими **від, з, за, через** та похідними **внаслідок, завдяки, зважаючи на, з огляду на, з приводу, з нагоди, у зв'язку з**, поєднуваними з родовим, знахідним, давальним або орудним відмінком іменника, пор.¹⁹:

Захід не захищатиме Україну так само, як Ізраїль, **оскільки** політично йому це не вигідно (<https://uainfo.org>, 16.04.2024)

і

Захід не захищатиме Україну так само, як Ізраїль [**через, з огляду на, зважаючи на**] політичну невідповідність; Словаки збирають гроші на снаряди для України, **бо** їхній уряд не підтримував ініціативу Чехії (<https://espresso.tv>, 18.04.2024)

і

Словаки збирають гроші на снаряди для України [**через, внаслідок, у зв'язку з**] непідтримання (-ям) їхнього уряду ініціативи Чехії; Юлія Тимошенко та фракція

¹⁶ О. Mezhov, N. Kostusiak, M. Navalna, *The cognitive discourse parameters of directive speech acts in modern Ukrainian*, „Cognitive Studies | Études cognitives” 2022, № 22, article 2785, [in:] <https://doi.org/10.11649/cs.2785>; M. Navalna, N. Kostusiak, O. Mezhov, *The functional-cognitive characteristics of interrogative utterances in modern Ukrainian*, „Cognitive Studies | Études cognitives” 2021, № 21, article 2484, [in:] <https://doi.org/10.11649/cs.2484>.

¹⁷ К. Городенська, *Сполучники української літературної мови*, Київ 2010, с. 91.

¹⁸ І. Завальнюк, *Нові семантико-стилістичні вияви складнопідрядних речень в українських газетних текстах початку ХХІ ст.*, «Мовознавство» 2009, № 6, с. 47.

¹⁹ Усі наголоси в цитатах зроблені авторами статті.

«Батьківщини» не підтримала «Закон про мобілізацію» тому, що жодну правку партії «Батьківщина» не було враховано (<https://ngp-ua.info>, 12.04.2024).

i

Юлія Тимошенко та фракція «Батьківщини» не підтримала «Закон про мобілізацію» [через, внаслідок, у зв'язку з] неврахування (-ям) жодної правки партії «Батьківщина».

Особливу здатність до граматичної синонімії з похідними прийменниками виявляють складені причинові сполучники у зв'язку з тим що, завдяки тому що, від того що, внаслідок того що, через те що, зважаючи на те що, з огляду на те що. У сучасних інформаційних медіатекстах простежуємо тенденцію до послідовного вживання в складнопідрядних реченнях причини аналітичних сполук з комою перед **що** (майже 90% проаналізованих одиниць) для акцентування на вказівному займенниковому компонентові й увиразнення категоричності каузативних відношень. Наявність / відсутність коми перед **що** та відповідне інтонаційно-пунктуаційне оформлення висловлень розмежовує дві сполучникові реалізації причинових семантико-синтаксичних відношень у складнопідрядних реченнях²⁰.

Корелятивна пара у зв'язку з тим що – у зв'язку з

Каузативну семантико-синтаксичну парадигму інформаційних текстів доповнює складений сполучник книжного вжитку у зв'язку з тим що, який активніше функціонує у розчленованому варіанті у зв'язку з тим, що. Він вносить до гіпотактичних конструкцій невластиві причинові відтінки зовнішнього приводу²¹, додаткового обґрунтування гострої необхідності, вимушеності певних дій, про які йдеться в головній частині, що містить відповідні модальні модифікатори, напр.: «...зараз у зв'язку з тим, що значна частина цієї маневреної генерації пошкоджена, доводиться імпортувати електроенергію з Європи» (<https://www.unian.ua>, 15.04.24). Крім того, ця аналітична сполука акцентує на тісній взаємозв'язаності зображуваних подій, одна з яких стає прямим приводом для іншої, адже на тлі російсько-української війни спостерігаємо напружену безпекову ситуацію й у всьому світі: «— Також, як відомо, в Литву зараз на бойове чергування заступив Patriot з Нідерландів, у зв'язку з тим що там Білорусь дещо активізувалася ... » (<https://www.unian.ua> 17.04.2024).

Грамматичним синонімом розгляданого сполучника у простому ускладненому реченні виступає прийменник у зв'язку з, який поєднується з орудним відмінком віддієслівного іменника, формуючи причинову синтаксему (близько 60% одиниць у межах цієї корелятивної пари), пор.:

²⁰ К. Городенська, *Сполучники української літературної мови*, Київ 2010, с. 95.

²¹ І. Слинько, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська, *Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання*, Київ 1994, с. 559.

Зараз у зв'язку з пошкодженням значної частини цієї маневреної генерації, **доводиться** імпортувати електроенергію з Європи; Також, як відомо, в Литву зараз на бойове чергування заступив Patriot з Нідерландів у зв'язку з активізацією там Білорусі.

Корелятивна пара *завдяки тому що* – *завдяки*

Сполучник **завдяки тому що** та його розчленований варіант – аналітична сполука **завдяки тому, що**, а також їхній корелят у простому реченні – прийменник **завдяки**, своєю семантикою актуалізують причину-сприяння, тобто події, які зумовлюють позитивні наслідки. Сучасні ЗМІ рясніють заголовками й повідомленнями про те, що Україна, українські військові стримують російську агресію, а це, безперечно, сприяє безпеці європейських держав, зокрема сусідньої Польщі. Такі заяви неодноразово звучали від самого польського президента, пор.

у заголовку:

Польський президент: **Завдяки тому, що** захисники України зупиняють російську навалу, Польща знаходиться в безпеці;

у тексті:

Завдяки захисникам України, які стримують російське вторгнення, Польща знаходиться в безпеці (<https://armyinform.com.ua>, 16.08.2023);

у заголовку:

Польща безпечніша **завдяки тому, що** Україна стримує російську навалу – Дуда; у тексті: **Завдяки українським військовим**, які стримують армію РФ на фронті та завдають агресору значних втрат, Польща сьогодні є безпечнішою (<https://fakty.com.ua>, 15.08.2023).

До того ж, в одному контексті той же меседж журналісти послідовно відтворюють не лише прямою мовою у формі безсполучникового складного речення, а й синонімійними конструкціями непрямої мови, оформленої складнопідрядним з'ясувальним реченням, пор.

у заголовку:

Президент Польщі Дуда на військовому параді заявив, що поляки вільні **завдяки захисникам України**;

у тексті:

Президент Польщі Анджей Дуда у виступі під час військового параду 15 серпня у Варшаві заявив, що поляки вільні **завдяки тому, що** захисники України стримують щодня російську агресію (<https://zn.ua>, 15.08.2023).

Як засвідчують наведені приклади, значення сприятливої причини вербалізоване синонімійними засобами синтаксису: підрядними реченнями зі сполучником **завдяки тому що** (здебільшого його функційним еквівалентом **завдяки тому, що**) та причиновими синтаксемами з похідним прийменником **завдяки** (співвідношення яких 40% і 60% відповідно).

З іншого боку, інформаційні повідомлення наголошують на причинах, зокрема вагомій підтримці світової спільноти, що сприяють наближенню перемоги України у війні: «Україна відстоює свою незалежність **завдяки тому, що** вона не на самоті. Завдяки об'єднаному народу, **завдяки** нашим Збройним Силам і всьому світу, – **зауважив Володимир** Зеленський» (<https://armyinform.com.ua>, 09.03.2023).

З метою увиразнення семантики сприятливої причини в цьому фрагменті використано синонімію аналітичної сполуки **завдяки тому, що** та прийменника **завдяки** у поєднанні з давальним відмінком іменника, а також повтор прийменника, однорідність членів речення, парцеляцію. Вживання лексики **сприяння** у прийменниковій конструкції прямо вказує на сприятливу причину, що дасть позитивний наслідок для енергетичної безпеки України в умовах нинішньої війни та в майбутньому: «**Завдяки сприянню** уряду США і **завдяки тому, що** основні угоди були підписані, воно [будівництво ХАЕС-5 і ХАЕС-6 за технологією AP1000. – О.М.] буде ще швидшим» (<https://interfax.com.ua>, 13.04.2024).

Якщо сполучник **завдяки тому що** та синонімійний прийменник **завдяки** надають контексту позитивнооцінної модальності, то сполучники **від того що**, **внаслідок того що**, **через те що** та відповідні прийменники як їхні функційні еквіваленти – негативнооцінної.

Корелятивна пара *від того що* – *від*

Війна викликала чимало страждань в українців, джерелом яких є насамперед фізичний біль, спричинений пораненнями:

*А от вже наступний раз я прокинувся **від того, що** все тіло пече, **бо** в мене були численні осколкові поранення всього тіла, а на деяких місцях навіть опіки були. Розповідь українського бійця, який пережив вибух в Оленівці* (<https://realgazeta.com.ua> 19.09.2023).

Особлива побудова цієї синтаксичної конструкції (послідовна й однорідна підрядність з нанизуванням причинових речень) разом з її змістовим наповненням вербально увиразнює стан больових відчуттів бійця. Українські медіа постійно поширюють розповіді військових та цивільного населення про жахи війни та власний психоемоційний стан від них²²: «„Досі просинаюся **від того, що** нас

²² Див.: О. Межов, Н. Костусяк, М. Навальна, *Лексико-граматичні засоби експлікації психоемоційних станів у сучасних українських медіатекстах воєнного періоду*, „Slavia Orientalis” 2024, t. LXXIII, nr 2, s. 111-127.

бомблять і поряд розриваються снаряди”: історія переселенки з Бахмуту» (<https://zmi.c.k.ua>, 29.09.2023).

Походження, джерело таких станів чітко передає каузативне складнопідрядне речення з аналітичною сполукою **від того, що** або синонімія до нього моно-предикативна структура з причиновою синтаксею, сформованою прийменником **від** у поєднанні з родовим відмінком іменника (співвідношення яких 55% і 45% відповідно), пор.: «Просинаюся **від розривів** снарядів та бомб».

Переймаються війною в Україні не лише українці, а й пересічні громадяни, відомі політики, митці за кордоном: «Переможниця Євробачення: Мені боляче **від того, що** діється в Україні» (<https://www.ukrinform.ua>, 09.04.2024) , пор. із синонімією трансформованою монопредикативною конструкцією: «Мені боляче **від подій** в Україні».

Якщо в попередніх висловленнях акцентовано на зовнішній причині-джерелі фізичних та психоемоційних станів, то наступне відтворює психоемоційний стан героя, що має внутрішнє походження, адже такий стан викликаний доброчинністю українського бійця: «”Кайфую **від того, що** рятую людей”. Як боєць „Муха” з 93 ОМБр евакує поранених квадроциклом» (<https://tyzhden.ua>, 11.03.2024), пор. синонімії конструкції: «Кайфую, бо рятую людей; Кайфую від (з, завдяки) порятунку людей».

Якщо особа зазнає наслідку, спричиненого її ж діями, то йдеться про так звану внутрішню причину²³.

Корелятивна пара *внаслідок того що* – *внаслідок*

Причиново-наслідкові відношення чітко експлікують гіпотактичні поліпредикативні структури з аналітичною сполукою **внаслідок того, що**:

Надалі, зазначив Кудрицький, ситуація може погіршуватись **внаслідок того, що** для балансування системи потрібно повне відновлення основних потужностей, для чого потрібно поки що не визначений проміжок часу (<https://gazeta.ua>, 18.04.2024).

Проте відтінок результативної (наслідкової) причини частіше (майже 70% проаналізованих одиниць цього семантичного різновиду) граматично оформлено прийменниковою синонімією конструкцією внаслідок + родовий відмінок віддієслівного іменника, пор.:

Внаслідок обстрілу загинули шість людей, серед яких дві дитини віком 6 та 8 років. Наслідки удару по Дніпропетровщині. Ігор Клименко; У Дніпрі **внаслідок ракетного удару** загинули 2 людини (<https://hromadske.ua>, 19.04.2024).

²³ М. Степаненко, *Каузальні сфери «внутрішня причина», «зовнішня причина» і їх місце в структурі простого речення*, «Лінгвістичні дослідження» 2001, вип. 6, с. 150; Л. Дубовик, *Логіко-граматичні аспекти категорії причини: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01*, Горлівка 2005, с. 84.

Така каузативна синтаксема *конденсує у згорнутому варіанті причинову пропозицію, що дає змогу авторові більш лаконічно відтворити семантику зумовленості, забезпечуючи економію мовних засобів:*

Внаслідок обстрілів призупинена робота вокзалу у Дніпрі. Ворог здійснив цілеспрямований масований обстріл цивільних інфраструктурних об'єктів... (<https://www.epravda.com.ua>, 19.04.2024);

У Чернігові шестеро людей зникли безвісти **внаслідок завданого РФ ракетного удару** (<https://www.ukrinform.ua>, 19.04.2024);

В обласній лікарні перебуває 9 поранених **внаслідок російського ракетного удару** по Чернігову (<https://suspilne.media>, 17.04.2024).

Ворожі атаки призводять до передбачуваних трагічних наслідків: загибелі, зникнення безвісти, поранення людей, руйнування помешкань, елементів інфраструктури тощо. Їх численність і постійність вимагає від журналістів якнайшвидшого реагування й відтворення в інформаційних повідомленнях, а для цього використання насамперед лаконічних форм, що полегшить сприйняття тексту реципієнтом. Така граматична структура, як слушно наголошує Алла Коваль, «підпорядкована основній вимозі – не ускладнювати швидкого сприймання»²⁴.

Корелятивна пара *через те що* – *через*

Синонімічний ряд експлікаторів наслідкової причини доповнює прийменник *через*, який слугує для увиразнення семантики причини небажаного наслідку з відтінком перешкоди.

Через російський удар по Красногорівці загинув чоловік (заголовок); Попередньо, **через ракетний удар** постраждали двоє чоловіків – 30 і 35 років» (<https://www.radiosvoboda.org>, 18.04.2024);

У Дніпрі призупинена робота залізничного вокзалу **через масований російський обстріл**, є поранені залізничники (<https://www.ukrinform.ua>, 19.04.2024).

Отож, причина-перешкода граматично оформлена адвербіальною синтаксемою з прийменником **через** у поєднанні зі знахідним відмінком іменника. Прості конструкції з причиновою синтаксемою у формі через + знахідний відмінок утворені внаслідок згортання (конденсації) підрядної частини складного речення, пор.:

Президент Литви Гітанас Науседа висловив занепокоєння **через зміщення** фокусу щодо ситуації в Україні на інші проблеми (<https://zn.ua>, 18.04.2024).

²⁴ А. Коваль, *Практична стилістика сучасної української мови*, Київ 1967, с. 231.

...**через те що** змістився фокус щодо ситуації в Україні на інші проблеми.

Як засвідчує обстежений фактичний матеріал, для вираження такої семантики журналісти майже не послуговуються складнопідрядними конструкціями із синонімічним сполучником **через те що**, який «успадкував від прийменника *через* значення причини небажаного наслідку і приєднує підрядну частину з негативною оцінкою факту, про який ідеться в головній частині, чим надає складнопідрядному реченню модальної негативної оцінки»²⁵. Зазвичай вони використовують їхні синтаксичні деривати – прийменниково-відмінкові форми (понад 90% проаналізованих одиниць цього семантичного різновиду). Як прийменник, так і відповідний йому сполучник, прогнозуючи небажаний наслідок, а також лексичне наповнення компонентів (лексеми **занепокоєння**, **проблеми**) надають висловленням відтінків негативнооцінної модальності.

Зрідка вживають похідний від прийменника **через** складений причиновий сполучник **через що**. В одному й тому ж контексті простежуємо його синонімічний еквівалент – каузативну конструкцію з прийменником **внаслідок**, пор.:

У четвер вдень російські війська завдали удару по Красногорівці на Донеччині, **через що** у себе вдома загинув місцевий мешканець. <...> Сьогодні вдень збройні сили РФ вчергове здійснили артилерійський обстріл міста Красногорівка. **Внаслідок ворожої атаки** у себе вдома загинув 56-річний чоловік (<https://www.pravda.com.ua>, 18.04.2024).

Розглядані конструкції відтворюють негативні наслідки війни не лише для України, а й для економіки європейських держав: «Польські фермери у розпачі: **через воєнний стан** українці не приїдуть на збір полуниці» (<https://glavcom.ua>, 18.04.2024).

Каузально-наслідкові зв'язки з модальним відтінком причини небажаного наслідку медійники передають також іншими структурними типами речень (близько 5% проаналізованих одиниць):

Експерт: Вторгнення Росії – наслідок того, що вона не відчула реакцію світу на агресію на сході України (<https://www.ukrinform.ua>, 21.02.2024);

Повномасштабне вторгнення Росії стало фактично продовженням того, що росіяни не відчували належної реакції світу на попередню свою агресію на сході України (<https://www.ukrinform.ua>, 21.02.2024).

²⁵ І. Завальнюк, *Нові семантико-стилістичні вияви складнопідрядних речень в українських газетних текстах початку XXI ст.*, «Мовознавство» 2009, № 6, с. 45.

Їх можна замінити на синоніміїні конструкції зі сполучником **внаслідок того що** або його еквівалентом – прийменником **внаслідок**, модифікувавши при цьому синтаксичну структуру.

Корелятивні пари *зважаючи на те що* – *зважаючи на, з огляду на те що* – *з огляду на*

Активно вживані в сучасних інформаційних медіажанрах відносно нові аналітичні сполучники **зважаючи на те що, з огляду на те що** та їхні функційні еквіваленти – прийменники **зважаючи на, з огляду на**, що в поєднанні із знахідним відмінком іменника слугують для вербалізації семантики причини-підстави (близько 35% від усіх проаналізованих каузативних одиниць).

Підрядні частини позначають причину-підставу, яка зумовлює ситуацію, виражену головною частиною <...>. Підрядні підстави зазвичай препозиційні, хоч зрідка можуть бути й постпозиційними. Переміщення таких підрядних у постпозицію деякою мірою наближає їх до підрядних обґрунтування,

– зауважує дослідниця складнопідрядних речень української мови Раїса Христіанінова²⁶. І. Вихованець похідні від таких підрядних частин причинові синтаксеми з прийменниками **зважаючи на, з огляду на** цілком умотивовано кваліфікував як ті, що репрезентують семантичні відтінки врахування або обґрунтування²⁷. На нашу думку, такі одиниці містять ознаки синкретизму, отожд, у них доцільно вбачати семантичні відтінки підстави-обґрунтування незалежно від розташування у структурі складного чи простого речення, а їх препозиція чи постпозиція лише сприяє посиленню чи послабленню одного із семантичних відтінків. Прийменникові та сполучникові конструкції із семантикою причини-підстави заповнили інформаційний простір сучасних ЗМІ, і, як синтаксичні синоніми, здатні до взаємозамінюваності:

Зважаючи на війну, яка досі триває, зважаючи на ті звірства, який чинить наш ворог, як він знищує наші домівки, намагається знищити історію й стерти пам'ять, дуже важливою метою є все це зберегти (<https://kalush.informator.ua>, 29.03.2024);

У Міністерстві енергетики готуються до складного опалювального сезону, **зважаючи на те, що** в тактиці російської армії, яка руйнує ракетними ударами енергетичну інфраструктуру України, нічого не змінилося (<https://tsn.ua>, 14.07.2023); Міністр закордонних справ Великої Британії Девід Кемерон наголосив на необхідності збільшити оборонний бюджет країни **з огляду на загрози з боку РФ** (<https://www.ukrinform.ua>, 19.04.2024);

²⁶ Р. Христіанінова, *Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові*, Київ 2012, с. 159.

²⁷ І. Вихованець, *Прийменникова система української мови*, Київ 1980, с. 224.

Bloomberg зауважує, що українському керівництву важко сприймати таку позицію США з огляду на те, що Україна давно просить союзників щодо більшої військової допомоги (<https://glavcom.ua>, 17.04.2024).

Як бачимо, журналісти переважно ставлять у таких реченнях кому перед **що** з метою увиразнення першої частини аналітичної сполуки, у якій подібно до синоніміїчних прийменників **зважаючи на**, **з огляду на** закладено відтінок підстави-обґрунтування. Такий семантичний відтінок може бути увиразнений (зокрема в одному і тому ж складному синтаксичному цілому) вживанням синонімічного похідного прийменника **у відповідь на**:

Чехія направить до Молдови військового аташе з **огляду на** російську агресію. У посольстві Чехії у Молдові створили посаду військового аташе **у відповідь на** російську агресію (<https://www.ukrinform.ua>, 09.04.2024).

Синтаксичним синонімом до сполучникових і прийменникових конструкцій підстави-обґрунтування може виступати зворот **беручи до уваги** (в аналізованих текстах вживаний спорадично), напр.:

Беручи до уваги суспільний резонанс від публікації матеріалів, зазначений офіцер з власної ініціативи написав рапорт про переведення його для подальшого виконання службових обов'язків до однієї з бойових частин (<https://susplne.media>, 01.04.2024),

пор.:

З огляду на суспільний резонанс від публікації матеріалів... або **Зважаючи на суспільний резонанс** від публікації матеріалів...

І. Вихованець констатував:

У мовленні, у відповідному лексичному оточенні, причинові прийменники можуть на основі спільного для них інваріантного значення причини функціонально зближуватися, але мовленнєві перетини та зближення не ведуть до втрати прийменниками індивідуальних семантичних ознак, закріплених граматичною системою мови²⁸.

Цілком поділяємо такий аргументований висновок й уважаємо, що його можна екстраполювати й на синоніміїні до прийменників каузативні сполучники. Варто зауважити, що наведені попереду складені сполучники **у зв'язку з тим що, завдяки тому що, від того що, внаслідок того що, зважаючи на те що, з огляду на те що, через те що** утворені на основі відповідних прийменників **у зв'язку з, завдяки, від, внаслідок, зважаючи на, з огляду на, через** у межах

²⁸ І. Вихованець, *Прийменникова система української мови*, Київ 1980, с. 224.

каузативних семантико-синтаксичних відношень зі збереженням усіх відтінкових значень. Проте це не спростовує того факту, що з погляду синтаксичної деривації прості ускладнені речення з прийменниковими конструкціями є дериватами (трансформами) складнопідрядних зі сполучниками, а отже, і їх синтаксичними синонімами.

Висновки

Як засвідчує проаналізований фактичний матеріал, в інформаційних жанрах інтернет-видань активно послуговуються синонімією сполучникових і прийменникових конструкцій для відтворення каузативних семантико-синтаксичних відношень як в широких контекстах (різних інформаційних статтях, повідомленнях), так і в одному контексті (одній статті, повідомленні, навіть одному реченні, надфразній єдності). Автори використовують виражальні можливості синтаксичної синонімії з метою урізноманітнення висловів, уникнення однотипності синтаксичних структур й одноманітності мовлення, надання йому експресивності. У побудові висловлень мовець (автор) обирає відповідно до ілюкутивного наміру, очікуваного перлюкутивного ефекту найбільш доцільні (серед синонімії) синтаксичні одиниці для конкретних мовленнєвих актів усної або письмової комунікації, зокрема й в інформаційних медіатекстах. Наприклад, з метою економії висловів, надання їм динамічності й виразності, мовець (автор) надає перевагу конденсованим синтаксичним структурам, згортаючи підрядну частину складного речення у прийменниково-відмінковий комплекс – адвербіальну синтаксему. І навпаки, щоб глибше, точніше, конкретніше вербалізувати власне-причину чи пояснення, аргументацію, обґрунтування і под. автор використовує розлогі складнопідрядні конструкції зі сполучниками. Значний перлюкутивний ефект – вплив на *свідомість* реципієнта (читача) створює мовна гра різних синтаксичних форм вираження каузальності в одному контексті: синтез, чергування сполучникових і прийменникових конструкцій, поліпредикативних і монопредикативних одиниць, паратаксису й гіпотаксису, асиндетону (еліпсис однотипних сполучників і прийменників) та полісиндетону (їх нанизування), багатокомпонентних складних і парцельованих простих конструкцій, послідовної й однорідної підрядності, постпозиції та препозиції причинових компонентів тощо.

References

- Dubovyk L., *Lohiko-hramatychni aspekty katehoriyi prychnyny*: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01. Horlivka 2005.
- Horodens'ka K., *Deryvatsiya syntaksychnykh odynyts'*, Kyiv 1991.
- Horodens'ka K., *Spoluchnyky ukrayins'koyi literaturnoyi movy*, Kyiv 2010.
- Huyvanyuk N., *Slovo – Rechennya – Tekst*: Vybrani pratsi, Chernivtsi 2009.
- Khorovets' V., *Kohnityvno-hramatychnye konstruyuvannya pryymennykovoyi kauzatyvnosti / kauzal'nosti v anhlis'kiy, novohrets'kiy ta ukrayins'kiy movakh*: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.17, Kyiv 2018.

- Khorovets' V., *Osoblyvosti struktury y semantyky pryymennykiv zi znachennym prychny v anhliys'kiy i novohrets'kiy movakh*, «Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya „Filolohiya”» 2014, vyp. 10, t. 2.
- Khorovets' V., *Teoretychni zasady doslidzhennya adverbial'nykh pryymennykovykh konstrukt-siy*, «Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Seriya „Movoznavstvo”» 2015, vyp. 21 (2), t. 23, № 11.
- Khrystianinova R., *Skladnopidryadni rechennya v suchasniy ukrayins'kiy literaturniy movi*, Kyiv 2012.
- Kosaryeva M., *Funktsional'no-styl'ova transpozitsiya prychnovykh spoluchnykiv v ukrayinskiy movi pochatku XXI stolittya*, «Teoretychna i dydaktychna filolohiya» 2007, vyp. 2.
- Koval' A., *Praktychna stylistyka suchasnoyi ukrayins'koyi movy*, Kyiv 1967.
- Kovtun O., *Funktsional'no-semantychna korelyatsiya spoluchnykiv i spoluchnykh kompleksiv u suchasniy ukrayins'kiy literaturniy movi*, Vinnytsya 2014.
- Krynska N., *Semantiko-syntaksychna katehoriya naslidku v skladnomu rechenni u knyzhnykh stylyakh suchasnoyi ukrayins'koyi movy*: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01, Kharkiv 2001.
- Kuchman I., *Funktsional'no-semantychna katehoriya kauzativnosti v suchasniy ukrayins'kiy movi*: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01. Kyiv 2011.
- Lemish N., *Izosemni prychnovi spoluchnyky u riznosystemnykh movakh (na materialy ukrayins'koyi, rosiys'koyi, anhliys'koyi ta ispany'koyi mov)*: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.15. Donetsk 2009.
- Lemish N., *Verteral'ni typy kauzal'nosti u sporidnennykh movakh*, Zhytomyr 2015.
- Mezhov O., Kostusiak N., Navalna M., *Leksyko-hramatychni zasoby eksplikatsiyi psykhoemotsiynykh staniv u suchasnykh ukrayins'kykh mediatekstakh voyennoho periodu*, „Slavia Orientalis” 2024, t. LXXYI, nr 2.
- Mezhov O., Kostusiak N., Navalna M., *The cognitive discourse parameters of directive speech acts in modern Ukrainian*. „Cognitive Studies | Études cognitives” 2022, № 22, article 2785, [in:] <https://doi.org/10.11649/cs.2785>.
- Navalna M., Kostusiak N., Mezhov O., *The functional-cognitive characteristics of interrogative utterances in modern Ukrainian*. „Cognitive Studies | Études cognitives” 2021, № 21, article 2484, [in:] <https://doi.org/10.11649/cs.2484>.
- Shytyk L., *Funktsiyni analohy spoluchnykiv: status, typolohiya*, «Naukovyy visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrainy. Seriya „Filolohichni nauky”» 2018, vyp. 292.
- Slyn'ko I., Huyvanyuk N. Kobylans'ka M., *Syntaksys suchasnoyi ukrayins'koyi movy: problemni pytannya*, Kyiv 1994.
- Stepanenko M., *Kauzal'ni sfery „vnutrishnya prychna”, „zovnishnya prychna” i yikh mistse v strukturi prostoho rechennya*, «Linhvistychni doslidzhennya» 2001, vyp. 6.
- Vykhovanets' I., *Pryymennykova systema ukrayins'koyi movy*, Kyiv 1980.
- Vykhovanets' I., Horodens'ka K., *Teoretychna morfolohiya ukrayins'koyi movy. Akademichna hramatyka ukrayins'koyi movy*, Kyiv 2004.
- Zaval'nyuk I., *Novi semantiko-stylistychni vyavy skladnopidryadnykh rechen' v ukrayins'kykh hazetnykh tekstakh pochatku XXI st.*, «Movoznavstvo» 2009, № 6.
- Zaval'nyuk I., *Syntaksychni odynytsi v movi ukrayins'koyi presy pochatku XXI stolittya: funktsional'nyy i prahmalinhvistychnyy aspekty*, Vinnytsya 2009.

ПРО АВТОРІВ

Олександр Межов – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови та лінгводидактики, Волинський національний університет імені Лесі Українки (Lesya Ukrainka Volyn National University). **Вибрані публікації:** **Книги:** *Суб'єктні синтаксеми у структурі простого речення: монографія*, Луцьк 2007; *Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць: монографія*, Луцьк 2012. **Статті:** O Mezhov, N. Kostusiak, M. Navalna, *Cognitive-Discourse Parameters of Directive Speech Acts in Modern Ukrainian Language*. „Cognitive Studies/ Études cognitives” 2022, № 22, p. 1-15; *Приховані семантико-синтаксичні відношення в системі складносурядних речень сучасної української мови: лінгвістичний та лінгводидактичний аспекти*, «Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)», 2024, № 48, с. 47-56; О. Межов, Н. Костусяк, М. Навальна, *Лексико-граматичні засоби експлікації психоемоційних станів у сучасних українських медіатекстах воєнного періоду*, „Slavia Orientalis” 2024, t. LXXIII, nr 2, s. 111-127.

ORCID:0000-0002-5299-417X

Email: mezhov.oleksandr@vnu.edu.ua, mezhov@ukr.net

Наталія Костусяк – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри – професор кафедри української мови та лінгводидактики, Волинський національний університет імені Лесі Українки (Lesya Ukrainka Volyn National University). **Вибрані публікації:** **Книги:** *Категорія ступенів порівняння прикметників і прислівників: монографія*, Луцьк 2002; *Структура міжрівневих категорій сучасної української мови: монографія*, Луцьк 2012; Н.М. Костусяк, *Лінгвостилістичні та прагматичні особливості неодериватів та неографізмів періоду російсько-української війни*, [в:] *Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України: монографія*, Warszawa 2024, s. 43-58. **Статті:** Н. Костусяк, М. Навальна, О. Межов, *Вербальні ідентифікатори ворога: культуромовні й деестетизовані моделі*, „Slavia Orientalis” 2023, vol. LXXII, № 4, s. 893-905; N. Kostusiak, I. Konstankevych, N. Shulska, N. Bukina, I. Pavlyuk, V. Iaruchyuk, O. Mitchuk, O. Shumenko, N. Oliinyk, Yu. Reznichenko *Poetry on Military Subjects in Modern Media Space: Linguistic-Cognitive and Modal-Pragmatic Interpretation*, „AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research” 2024, vol. 14, issue 2, spec. issue XLIII, p. 45-50.

ORCID: 0000-0002-9795-6038

Email: kostusyak.nataliia@vnu.edu.ua, nat_kostusyak@ukr.net

Марина Навальна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри журналістики та мовної комунікації, Національний університет біоресурсів і природокористування України (National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine). **Вибрані публікації:** **Книги:** *Динаміка лексикону української періодики початку XXI ст.: монографія*, Київ 2011; *Лексика української газетної періодики початку XXI ст.: джерела поповнення та стилістичне використання: монографія*, Переяслав-Хмельницький 2018; Т. Левченко, М. Навальна, *Динаміка субстандартної лексики в українському медійному дискурсі: монографія*. Переяслав 2022. **Статті:** M. Navalna, N. Kostusiak, O. Mezhov, *Functional-Cognitive Characteristics of Interrogative Utterances in Modern Ukrainians*,

„Cognitive Studies / Études cognitives” 2021, № 21, p. 1-14; M. Navalna, N. Kostusiak, O. Mezhov, L. Marchuk, O. Buhaiova, S. Novoseletska, N. Shapran, T. Khomych, T. Musiichuk, V. Bobkov, *Grapho-barbarisms in the headlines of Ukrainian media texts*, “AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research” 2024, vol. 14, Issue 2, Spec. Issue XLIV, p. 59-66.

ORCID: 0000-0002-5064-3122

Email: mnavalna@gmail.com